

Ιστορία της Φιλοσοφίας της Επιστήμης

A. Ιδεαλισμός και Επιστήμη: George Berkeley

B. David Hume: Αναγκαιότητα και Επαγωγή

The Principles of Human Knowledge (1710)

Ο αϋλισμός του Berkeley

Ύλη: §9 μια μη νοητή υπόσταση. Αδρανής, μη αισθητή υπόσταση η οποία **υποστηρίζει** – είναι φορέας **έκτασης, μορφής και κίνησης**.

§9 «μια μη νοητή υπόσταση την οποία αποκαλούν «ύλη». Άρα με την «ύλη» θα πρέπει να εννοούμε **μία αδρανή, μη αισθητή υπόσταση, στην οποία υφίστανται πραγματικά η έκταση, η μορφή και η κίνηση**. Είναι όμως προφανές από ό,τι έχουμε ήδη δείξει ότι **η έκταση, η μορφή και η κίνηση είναι μόνο ιδέες οι οποίες υπάρχουν στον νου**, και ότι **μια ιδέα δεν μπορεί παρά να μοιάζει με μian άλλη ιδέα**, και ότι ως εκ τούτου ούτε αυτά ούτε τα αρχέτυπά τους δεν μπορούν να υπάρχουν σε μια μη αντιληπτή υπόσταση».

Η έκταση, η μορφή και η κίνηση δεν είναι τρόποι της υπόστασης αλλά Ιδέες - και άρα, **υπάρχουν μόνο στον νου**.

Μια ιδέα μπορεί να μοιάζει μόνο με μία άλλη ιδέα.

Επομένως, η έκταση, η μορφή και η κίνηση, όντας ιδέες, δεν μπορούν να μοιάζουν με κάτι το οποίο δεν είναι ιδέα, ούτε και μπορούν να υφίστανται σε κάτι το οποίο δεν είναι φορέας ιδεών.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ LOCKE I

- Δεν γίνεται καμία διάκριση ανάμεσα στις πρωτεύουσες και δευτερεύουσες ποιότητες.
- Όλα είναι ιδέες και οι ιδέες απαιτούν νόες.

§16 η ύλη ως ένα υπόστρωμα που στηρίζει την έκταση

Σχετική ιδέα της ύλης? *Οτιδήποτε είναι αυτό το οποίο στηρίζει την έκταση.*

Η σκέψη εδώ είναι ότι αν και μπορεί να μην έχουμε μια θετική θεώρηση του τι είναι η ύλη, έχουμε μια **σχετική θεώρησή** της, καθώς γνωρίζουμε **«ποια είναι η σχέση της με τα συμβεβηκότα (accidents), και υπό ποίαν έννοια τα στηρίζει».**

Τι ακριβώς όμως είναι η σχέση στήριξης?

§18 Εάν υπήρχε κάποια υλική υπόσταση χωρίς τον νου, **θα τη γνωρίζαμε**. Θα τη γνωρίζαμε είτε μέσω των αισθήσεων, είτε με το λόγο. Δεν τη γνωρίζουμε μέσω των αισθήσεων.

Καμία **αναγκαία σύνδεση μεταξύ των σωμάτων (αν υποθέσουμε ότι υπάρχουν) και των ιδεών**. Οι ιδέες μπορούν να υπάρχουν ακόμη και αν δεν υπάρχει σώμα (το επιχείρημα εκ των παραισθήσεων).

«Άρα είναι προφανές ότι η **υπόθεση των εξωτερικών σωμάτων δεν είναι αναγκαία για την παραγωγή των ιδεών μας**, εφόσον είναι βέβαιο ότι κάποιες φορές παράγονται, και θα μπορούσαν ενδεχομένως να παράγονται πάντα με την ίδια τάξη κατά την οποία τις βλέπουμε στον παρόν, χωρίς τη συνύπαρξή τους”.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ LOCKE II

Η ύλη ως «δεν ξέρω τι».

«Το μόνο πράγμα του οποίου την ύπαρξη αρνούμαστε είναι εκείνο που οι φιλόσοφοι ονομάζουν **ύλη ή σωματιδιακή υπόσταση**». §35

Ποια είναι αυτή η έννοια; **Το λοκιανό υπόστρωμα**. Η υλική υπόσταση ως ο φορέας χαρακτηριστικών και τρόπων. Πιο συγκεκριμένα, ως μια «στήριξη της μορφής, της κίνησης και άλλων αισθητών ποιοτήτων, συμπεριλαμβανομένης και της έκτασης» §17

Ο Berkeley υπογραμμίζει ότι η άρνησή του της ύλης είναι επίσης και **μία άρνηση της δύναμης μέσα στα σώματα**. Δεν υπάρχουν σωματικές αιτίες, πράγμα που σημαίνει ότι κανένα αντικείμενο των αισθήσεων δεν «συμπεριλαμβάνει **δύναμη ή δραστηριότητα σε αυτό**» §53

Έτσι το ερώτημα είναι: πώς μπορεί κανείς να είναι υποστηρικτής της σωματιδιακής θεωρίας και να υιοθετεί τη μεταφυσική του Berkeley;

Ένα Ερώτημα Κλειδί

Δεν υπάρχει ένα επιχείρημα για την ύλη από τη μηχανιστική φιλοσοφία; Δεν παράγονται τα πάντα από ύλη που βρίσκεσαι σε κίνηση;

«βγάλε έξω αυτά, και καταστρέφεις όλη τη σωματιδιακή φιλοσοφία, και υπονομεύεις εκείνες τις μηχανικές αρχές που έχουν εφαρμοστεί με τόση επιτυχία για την εξήγηση των φαινομένων. Εν ολίγοις, όποια πρόοδος και αν έχει γίνει, είτε από αρχαίους είτε από νεότερους φιλοσόφους στη μελέτη της φύσης, στηρίζεται στην υπόθεση ότι η σωματική υπόσταση ή ύλη υπάρχει πράγματι». §50.

«Σε αυτό απαντώ, ότι δεν υπάρχει κανένα φαινόμενο που να εξηγείται στη βάση αυτής της υπόθεσης [σωματιδιακή υπόσταση ή ύλη], το οποίο να μην μπορεί να εξηγηθεί και χωρίς αυτή, όπως μπορεί εύκολα να φανεί από μια επαγωγή των επιμέρους».

Η στρατηγική του λοιπόν είναι να δείξει ότι τα φυσικά φαινόμενα δεν προϋποθέτουν τη φιλοσοφική κατηγορία της ύλης. Και ότι οι εξηγητικές κατηγορίες της μηχανικής φιλοσοφίας («μορφή, κίνηση, και άλλες ποιότητες») δεν υποδηλώνουν μια υλιστική θεώρηση του κόσμου.

ΠΕΡΙ ΙΔΕΩΝ

Η Ιδέα είναι ένας τεχνικός όρος στη φιλοσοφία του Berkeley (§§38-39)

Το «πράγμα» έχει μια συμπαραδήλωση του **υπάρχειν χωρίς τον νου.**

Υπό την έννοια αυτή, **οι ιδέες δεν είναι πράγματα.**

Δεν μπορούν να υπάρχουν όντας μη αντιληπτά ή χωρίς τον νου.

Οι αισθητές ποιότητες των «πραγμάτων» είναι ιδέες —άρα (άρα δοθέντων των όσων σημειώσαμε πάνω): **τα «πράγματα» είναι συλλογές ιδεών.**

Αλλά **οι ιδέες είναι «τα αντικείμενα της αίσθησης»**—το να αισθάνεσαι σημαίνει να αντιλαμβάνεσαι. Και έτσι ό,τι αντιλαμβάνεσαι είναι μια ιδέα.

Οτιδήποτε δίδεται στις αισθήσεις μας είναι μια συλλογή ιδεών.

- Τα «πράγματα» είναι συλλογές ιδεών.
- Οτιδήποτε είναι αντιληπτό είναι μια ιδέα (§87)
- Το ότι οι ιδέες έχουν «θαυμαστές συνδέσεις» και κανονικότητα. Έρχονται «σε έναν κανονικό ειρμό ή σειρά».
- Οτιδήποτε δίδεται στις αισθήσεις μας είναι μια συλλογή ιδεών—η τεχνική αυτή έκφραση απομακρύνει το παράδοξο από τη σκέψη ότι τρεφόμαστε με φαΐ και όχι με ιδέες.
- Οι αισθητές ποιότητες είναι ιδέες
- «τρεφόμαστε και ντυνόμαστε με εκείνα τα πράγματα τα οποία αντιλαμβανόμαστε άμεσα με τις αισθήσεις μας. Η σκληρότητα ή η μαλακότητα, το χρώμα, η γεύση, η θερμότητα, η μορφή, και άλλες παρόμοιες ποιότητες, οι οποίες συνδυαζόμενες συγκροτούν τα διάφορα είδη επισιτισμού και ρουχισμού, έχει δειχθεί ότι υπάρχουν μόνο στον νου που τα αντιλαμβάνεται».

- Διατύπωσε την αρχή ότι το να είναι/υπάρχει κάτι σημαίνει το να γίνεται αντιληπτό: **esse est percipi**
- Έπεται ότι δεν υπάρχει τίποτα που να μη γίνεται αντιληπτό.
- Ακόμη και αν υπάρχουν αντικείμενα που κάποιος (ανθρώπινος) νους ίσως δεν αντιλαμβάνεται αυτή τη στιγμή, αυτά γίνονται πάντοτε αντιληπτά από το Θεό.

- Όλη η αιτιότητα είναι ένα ζήτημα της βούλησης ενός πνεύματος.
- Μόνον ο Θεός και οι νόες (πνεύματα) μπορούν να είναι αιτίες.
- Οι ιδέες είναι παθητικές και αδρανείς (§25).

Το επιχείρημα

- Οι αιτίες μπορούν να είναι είτε υποστάσεις είτε κατηγορήματα—η αιτία των ιδεών δεν είναι κάποιο κατηγορήμα (καθώς αυτά είναι παθητικές ιδέες). Επομένως, θα πρέπει να είναι υπόσταση. Δεν είναι μια υλική υπόσταση. Άρα «η αιτία των ιδεών είναι μια ασώματη ενεργή υπόσταση ή πνεύμα».

Νόμοι της Φύσης

Ο Θεός διεγείρει (και προκαλεί) σε εμάς ιδέες μέσω των νόμων της φύσης.

Ο ισχυρισμός αυτός θεμελιώνεται στο γεγονός ότι **οι ιδέες έχουν «θαυμαστές συνδέσεις» και κανονικότητα. Μας έρχονται στην πραγματικότητα «σε ένα κανονικό ειρμό ή σειρά»**. Έτσι η τάξη και η κανονικότητα στη συνύπαρξη (co-occurrence) και τη διαδοχή ιδεών υποδηλώνουν ότι αυτές προκαλούνται σε εμάς από μία Βούληση η οποία δρα με έναν **τακτικό και κανονικό τρόπο**.

«Το σύνολο των **κανόνων** ή εδραιωμένων μεθόδων, σύμφωνα με τους οποίους ο νους από τον οποίο εξαρτόμαστε διεγείρει σε εμάς τις ιδέες της αίσθησης, ονομάζονται «νόμοι της φύσης». Και αυτούς τους μαθαίνουμε από την εμπειρία, που μας διδάσκει ότι **αυτές και αυτές οι ιδέες παρευρίσκονται μαζί με αυτές και αυτές τις άλλες ιδέες στη συνηθισμένη πορεία των πραγμάτων**. (§30)

Οι Νόμοι πηγάζουν από τη Βούληση του Θεού. Είναι εκφράσεις της Βούλησης του Θεού να ενεργεί με έναν τακτικό τρόπο.

Οι Νόμοι της Φύσης συνάγονται από την παρατήρηση και την εμπειρική μελέτη.

Οι νόμοι δεν ανακαλύπτονται a priori με την αναζήτηση «αναγκαίων συνδέσεων μεταξύ των ιδεών».

Στην πραγματικότητα, δεν υπάρχουν **αναγκαίες συνδέσεις μεταξύ των ιδεών**. Αλλά οι ιδέες συνδέονται η μία με την άλλη σύμφωνα με τους νόμους της φύσης (που ανακαλύπτονται με παρατήρηση) (§31)

«Υπάρχουν ορισμένοι γενικοί νόμοι που **διατρέχουν όλη την αλυσίδα των φυσικών αποτελεσμάτων**. Αυτοί μαθαίνονται με την παρατήρηση και τη μελέτη της φύσης, και εφαρμόζονται από τους ανθρώπους τόσο στο σχηματισμό τεχνητών πραγμάτων για τη χρήση και τον καλλωπισμό της ζωής όσο και στην εξήγηση διαφόρων φαινομένων : η οποία αποσαφήνιση (**explication**) συνίσταται μόνο στην **ανάδειξη της συμφωνίας που έχει οποιοδήποτε φαινόμενο με τους γενικούς νόμους της φύσης** ή, πράγμα που είναι το ίδιο, στην ανακάλυψη της **ομοιομορφίας που υπάρχει στην παραγωγή φυσικών αποτελεσμάτων**, όπως θα καταστεί σαφές σε οποιονδήποτε παρακολουθήσει τα διάφορα παραδείγματα που οι φιλόσοφοι θεωρούν ως φαινόμενα».

Για τον Berkeley, οι νόμοι υποκαθιστούν την αιτιότητα στο επίπεδο των φυσικών φαινομένων. **Δεν υπάρχουν παραγωγικές αιτίες.** Υπάρχουν νόμοι οι οποίοι διέπουν τα φυσικά φαινόμενα. **Η παραγωγή ενός φυσικού αποτελέσματος είναι υπαγωγή σε έναν νόμο.** Και έτσι, είναι **νομολογική (αλλά μη-αιτιακή) εξήγηση.**

Ο Θεός ενεργεί μέσω των νόμων σε όλα τα επίπεδα. Και εξαιτίας αυτού, παράγει (κυριολεκτικά αυτή τη φορά, καθώς είναι ένα ποιητικό αίτιο) κάθε αποτέλεσμα **«σύμφωνα με τους ισχύοντες μηχανικούς νόμους της φύσης».**

Ο Berkeley και η σωματιδιακή θεωρία

- **§60** «Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία [δηλ. του Berkeley], αν και ένας τεχνίτης έχει κατασκευάσει το ελατήριο και τους τροχούς, και κάθε κίνηση ενός ρολογιού, και τα έχει ρυθμίσει κατά τέτοιο τρόπο σαν να γνώριζε ότι θα παραγάγει τις κινήσεις που σχεδίασε, **θα πρέπει ωστόσο να σκέφτεται ότι όλο αυτό δεν έγινε για κανέναν σκοπό, και ότι υπάρχει μια διάνοια η οποία κατευθύνει το δείκτη, και δείχνει την ώρα της ημέρας.** Εάν είναι έτσι, γιατί δεν θα μπορούσε να το κάνει αυτό η διάνοια, χωρίς αυτός να μπαίνει στον κόπο να φτιάχνει τις κινήσεις και να τις συνδέσει; Γιατί ένα άδειο κουτί δεν εξυπηρετεί εξίσου καλά με ένα άλλο; Και πώς γίνεται, κάθε φορά που υπάρχει κάποια βλάβη στη λειτουργία του ρολογιού, να μπορεί να βρεθεί μια αντίστοιχη διαταραχή στις κινήσεις, που να επιδιορθώνεται από το επιδέξιο χέρι, και όλα να είναι πάλι καλά; Το ίδιο μπορεί να ειπωθεί και για όλη τη φύση του ρολογιού, [ένα] μεγάλο μέρος της οποίας είναι τόσο περίτεχνο και λεπτοδουλεμένο ώστε σπάνια να μπορεί να διακριθεί και από το καλύτερο μικροσκόπιο. Εν ολίγοις, θα ρωτήσει κανείς, πώς σύμφωνα με τις αρχές μας μπορεί να δοθεί οποιαδήποτε ανεκτική θεωρία, ή να αποδοθεί οποιαδήποτε τελική αιτία, ενός αναρίθμητου πλήθους σωμάτων και μηχανών πλαισιωμένων με την πιο εκλεκτή τέχνη, που στην κοινή φιλοσοφία τους έχουν αποδώσει πολύ εξειδικευμένες χρήσεις και εξυπηρετούν στην εξήγηση ενός πλήθους φαινομένων».

Πώς ενεργεί ο Θεός;

«Εάν θα ενεργήσει σύμφωνα με τους κανόνες του μηχανισμού (...) είναι αναγκαίο οι ενέργειες αυτές του ωρολογοποιού, μέσω των οποίων φτιάχνει τις κινήσεις και τις συνδυάζει σωστά, να προηγούνται της παραγωγής των προαναφερθέντων κινήσεων».

Έτσι, για τον Berkeley δεν θα πρέπει να περιμένουμε ότι ένα άδειο κουτί θα δουλεύει όπως και ένα σωστό ρολόι. Και ούτε είναι παράλογο να επισκευάσουμε ένα ρολόι επιδιορθώνοντας τα μέρη και τους μηχανισμούς. Διότι **έτσι λειτουργεί ένα ρολόι, σύμφωνα με τους νόμους που επιβάλλει η βούληση του Θεού.**

Πίσω στην §60

Εάν ο Θεός είναι η αιτία των πάντων, σημαίνει αυτό ότι ο Θεός κινεί τους δείκτες ενός ρολογιού απευθείας; Σημαίνει ότι ο Θεός μπορεί να κινεί τους δείκτες των ρολογιών χωρίς το μηχανισμό;

Σημαίνει ότι ένα άδειο κουτί και ένα σωστό ρολόι μπορούν να λειτουργούν (να δείχνουν την ώρα) εξίσου καλά; Και πιο γενικά, σημαίνει ότι «η φύση του μηχανισμού του ρολογιού» είναι περιττή;

Ο Θεός θα μπορούσε να παράγει οτιδήποτε θα ήθελε χωρίς κανέναν μηχανισμό. Εγγυάται ως εκ τούτου ότι «η κατασκευή όλων αυτών των μερών και οργάνων **δεν είναι απολύτως αναγκαία** για την παραγωγή οποιουδήποτε αποτελέσματος» §62.

Επομένως η φύση του μηχανισμού του ρολογιού **δεν είναι μια αναγκαία αλήθεια. Αλλά αυτό δε σημαίνει ότι δεν είναι μια αλήθεια.**

Είναι υπό όρους αναγκαίο, δηλαδή αναγκαίο «για την παραγωγή [ενός αποτελέσματος] σύμφωνα με τους ισχύοντες μηχανικούς νόμους της φύσης».

Για τον Berkeley, η φύση του «μηχανισμού του ρολογιού» είναι ο τρόπος που έχει επιλέξει ο Θεός για να παράγει αποτελέσματα στη φύση **με έναν τακτικό και κανονικό τρόπο**. Πιο συγκεκριμένα, ο Θεός ενεργεί στη φύση μέσω των νόμων της φύσης και αυτοί «εφαρμόζονται» από μηχανισμούς, οι οποίοι ενσωματώνουν την κανονική συμπεριφορά που αποδίδεται σε αυτούς από τους νόμους.

Ο Berkeley προβαίνει στη σύνδεση με τους νόμους παρουσιάζοντας μία αναλογία ανάμεσα στη σύνδεση μεταξύ των ιδεών και τη σύνδεση μεταξύ των γραμμάτων σε μία γλώσσα:

«ο λόγος για τον οποίο οι ιδέες μορφοποιούνται σε μηχανές, δηλαδή τεχνητούς και κανονικούς συνδυασμούς, είναι ο ίδιος με αυτόν για το συνδυασμό γραμμάτων σε λέξεις. Για να μπορούν μερικές πρωτότυπες ιδέες να δηλώνουν έναν μεγάλο αριθμό αποτελεσμάτων και δράσεων, είναι αναγκαίο να συνδυάζονται ποικιλοτρόπως μεταξύ τους: και για να είναι ως το τέλος η χρήση τους σταθερή και καθολική, **οι συνδυασμοί αυτοί θα πρέπει να γίνονται σύμφωνα με κανόνες** και με συνετή εφευρετικότητα».

Οι κανόνες της σύνταξης λειτουργούν **συνθετικά: επιτρέπουν το σχηματισμό ενός απροσδιόριστου αριθμού λέξεων και προτάσεων στη βάση ενός μικρού αριθμού γραμμάτων. Ομοίως, θα μπορούσε να λεχθεί, οι νόμοι της φύσης επιτρέπουν το σχηματισμό ενός απροσδιόριστου αριθμού «συνδέσεων μεταξύ των ιδεών» (και άρα «πραγμάτων» με την μπαρκλεϊνιανή έννοια) στη βάση ενός μικρού αριθμού εννοιών—εκείνων που «αντιστοιχούν» στα βασικά στοιχεία της «φύσης του μηχανισμού του ρολογιού».**

Για τον Berkeley, εκείνο που καθιστά τη μηχανική υπόθεση σωστή **δεν** είναι το ότι θέτει την ύπαρξη **υλικών και αιτιακά δραστικών** σωματιδίων, αλλά το ότι, βασισμένη όπως είναι στην έννοια μιας διεπόμενης από νόμους φύση, μας επιτρέπει να έχουμε **μια οικονομική και περιεκτική εξήγηση των φυσικών** φαινομένων βασισμένη σε σωματίδια.

Τα σωματίδια δεν είναι «μη νοητά πράγματα τα οποία γίνονται αντιληπτά από τις αισθήσεις». Μπορούν να υπάρχουν μόνο στο πνεύμα που τα αντιλαμβάνεται, και αυτό μπορεί να είναι μόνο ο Θεός. Έτσι «υπάρχουν» στο Θεό. Εξαρτώνται από εκείνον.

Τα σωματίδια είναι λοιπόν “νόμιμες” μαρκλεϊνιανές οντότητες εφόσον δεν μπορούν να υπάρχουν χωρίς τον νου. Για τον Berkeley αρκεί για να υπάρχει κάτι να γίνεται αντιληπτό από «τον αιώνιο νου του Δημιουργού».

Υπό την έννοια αυτή, τα σωματίδια μπορούν να θεωρηθούν «εξωτερικά όσον αφορά την προέλευσή τους» (§90) – οι ιδέες «**δεν παράγονται μέσα από τον ίδιο τον νου**» (που σημαίνει τον ανθρώπινο νου) και επίσης υπάρχουν «χωρίς τον νου» υπό την έννοια ότι «υπάρχουν σε έναν άλλο νου», δηλαδή το νου του Θεού.

Υπάρχει λοιπόν μία έννοια υπό την οποία «η φύση του μηχανισμού του ρολογιού» είναι εξωτερική και ανεξάρτητη από τον ανθρώπινο νου.

Αυτό που έχει σημασία λοιπόν για τον Berkeley είναι ότι τα σωματίδια δεν υπάρχουν χωρίς να γίνονται αντιληπτά, εφόσον γίνονται αντιληπτά από το Θεό.

Για τον Berkeley, **τα σωματίδια τίθενται για εξηγητικούς λόγους.**

Το πρόβλημα για αυτόν δεν είναι ότι τα σωματίδια είναι μη αισθητά. **Πρόβλημα προκύπτει αν θεωρηθεί ότι κατέχουν μία αιτιακή δύναμη, την οποία στην πραγματικότητα δεν έχουν.**

Το πρόβλημα δεν είναι τα ίδια τα σωματίδια. Είναι η **αιτιότητα.**

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ LOCKE II

Όχι σε αφηρημένες ιδέες, δηλαδή σε αφηρημένες μορφές ή **καθόλου**, όπου όλα τα επιμέρους αντικείμενα ενός ορισμένου είδους υποτίθεται ότι μετέχουν.

Όντας εμπειριστής, θεώρησε ότι όλες οι ιδέες είναι **συγκεκριμένες**, και ότι οι γενικές ιδέες (όπως η ιδέα του τριγώνου) είναι σημεία των επιμέρους και συγκεκριμένων ιδεών (για παράδειγμα, κάθε συγκεκριμένο τρίγωνο).

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ LOCKE IV

Σκεπτικισμός

Αγνοούμε την αληθινή και πραγματική φύση των πραγμάτων;

«Όλο αυτό το απόθεμα των επιχειρημάτων που παράγουν για να υποτιμήσουν τις ικανότητές μας, και να κάνουν την ανθρωπότητα να φαίνεται αδαής και άξεστη, αντλούνται κατά κύριο λόγο από αυτή τη θέση, **ότι δηλαδή πάσχουμε από μία ακατανίκητη τύφλωση ως προς την αληθινή και πραγματική φύση των πραγμάτων.** Πάνω σε αυτό υπερβάλλουν και αρέσκονται να το διογκώνουν. Είμαστε απελπιστικά πλανεμένοι, λένε, από τις αισθήσεις μας, και διασκεδάζουμε μόνο με το φαίνεσθαι των πραγμάτων. **Η πραγματική ουσία, οι εσωτερικές ποιότητες και η συγκρότηση και του παραμικρού αντικειμένου, δεν μας είναι φανερά.** Υπάρχει κάτι σε κάθε σταγόνα νερού, κάθε κόκκο άμμου, το οποίο βρίσκεται πέρα από τη δύναμη της ανθρώπινης νόησης να το συλλάβει ή να το κατανοήσει».

Ο Berkeley απαντάει αμέσως ότι «Είναι όμως φανερό από ό,τι έχει δειχθεί, ότι όλη αυτή η κατηγορία είναι αβάσιμη, και ότι **επηρεαζόμαστε από επισφαλείς αρχές σε τέτοιο βαθμό ώστε να δυσπιστούμε απέναντι στις αισθήσεις μας, και να νομίζουμε ότι δε γνωρίζουμε τίποτα για εκείνα τα πράγματα τα οποία συλλαμβάνουμε τέλεια**».

Θεωρεί σαφώς ότι μπορούμε να οδηγηθούμε στη γνώση του τι «υπάρχει σε κάθε σταγόνα νερού, κάθε κόκκο άμμου», δηλαδή της μικροδομής των «μη νοητών πραγμάτων» που αντιλαμβανόμαστε. Η θέση του είναι **ότι, γνωρίζοντάς τα, δεν γνωρίζουμε υλικά και αιτιακά τελικά πράγματα που υπάρχουν χωρίς τον νου (του Θεού)**.

DAVID HUME (1711-1776)

Πραγματεία για την Ανθρώπινη Φύση (1739-40).

Μια απόπειρα εισαγωγής του πειραματικού τρόπου συλλογισμού στα ηθικά θέματα.

-> σαφής υπαινιγμός στο εγχείρημα και τη μέθοδο του Isaac Newton. Ο Hume θεωρούσε ότι η Ηθική θα έπρεπε να υποβληθεί στη δική της Νευτώνεια επανάσταση. Και ανέλαβε ο ίδιος να δείξει πώς οι νευτώνειοι κανόνες του φιλοσοφείν θα μπορούσαν να εφαρμοστούν στην Ηθική.

Ο ΕΜΠΕΙΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ HUME

Όλες οι ιδέες θα πρέπει να προέρχονται από εντυπώσεις (impressions). Η εμπειρία θα πρέπει να είναι ο κριτής των πάντων. Οι υποθέσεις θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με περιφρόνηση.

Οι αρχές της συσχέτισης του Hume με τις οποίες υποτίθεται λειτουργεί ο νους, η ομοιότητα, η γειννίαση και η αιτιότητα, ήταν το ψυχολογικό ανάλογο των νόμων του Νεύτωνα.

Όπως το θέτει: «Αυτές είναι πράγματι σε εμάς **το τσιμέντο του σύμπαντος**».

Ο ακρογωνιαίος λίθος της επιστημολογίας αυτής είναι η σκέψη ότι όλες οι ιδέες μας, ή οι ασθενείς αντιλήψεις, προκύπτουν από τις εντυπώσεις μας, ή ισχυρές αντιλήψεις, και ότι δεν μπορούμε να σκεφτούμε ποτέ κανένα πράγμα που να μην το έχουμε πριν δει έξω από εμάς, ή να μην το έχουμε νιώσει στον νου μας.

Στην Έρευνα σχετικά με την Ανθρώπινη Νόηση (1748), ο Hume έκανε έναν σαφή διαχωρισμό ανάμεσα σε **δύο είδη αληθειών**:

- **σχέσεις των ιδεών** (relations of ideas): ένα ορισμένο είδος αληθειών (εκείνων που έμελλε να γίνουν γνωστές ως **αναλυτικές αλήθειες**), οι οποίες είναι **αναγκαίες και a priori** γνώσιμες.
- **γεγονότα της εμπειρίας** (matters of fact): εμπειρικές (ή **συνθετικές**) και ενδεχομενικές αλήθειες τις οποίες γνωρίζουμε **a posteriori**.

Για τον Hume, η αιτιότητα, όπως είναι στον κόσμο, είναι **κανονική διαδοχή τύπων-συμβάντων**: ένα πράγμα που διαδέχεται πάντα κάποιο άλλο.

Ο *πρώτος* του ορισμός της αιτιότητας έχει ως εξής:

Μπορούμε να ορίσουμε μια **ΑΙΤΙΑ** ως «Ένα **αντικείμενο** το οποίο προηγείται και γειτνιάζει με κάποιο άλλο, και όπου όλα τα αντικείμενα τα οποία μοιάζουν με το πρώτο τίθενται σε παρόμοιες σχέσεις προτεραιότητας και γειτνίασης με εκείνα τα αντικείμενα τα οποία μοιάζουν με το δεύτερο» (1739, 170).

Ποια είναι η εντύπωση της ιδέας της αιτιότητας;

Σύμφωνα με την εμπειριστική θεωρία των ιδεών, δεν υπάρχουν στον νου ιδέες αν δεν υπάρχουν πρότερες εντυπώσεις (αντιλήψεις) (cf. 1739, 4). Ο Hume (1739, 77) αναγνώρισε ότι η συνήθης έννοια της αιτιότητας **εμπεριέχει την ιδέα της αναγκαίας σύνδεσης**.

Από πού προέρχεται αυτή η ιδέα, εάν δεν υπάρχει η **αντίληψη της αναγκαιότητας των αιτιακών ακολουθιών;**

Η ιδέα της αιτιότητας δεν μπορεί να προέρχεται από την **εντύπωση μιας ιδιότητας** (ή ποιότητας) ενός αντικειμένου. Το να είναι κάτι αίτιο δεν συνιστά μια ιδιαίτερη ποιότητα ενός αντικειμένου. Δεν είναι όπως το να είναι κόκκινο, ή το να είναι τετράγωνο.

Το να λέμε ότι **το c είναι μια αιτία** είναι απλώς **ένας τρόπος να περιγράψουμε το c (σε σχέση με ένα αποτέλεσμα e)** και όχι ένας τρόπος για να αποδίδουμε μια ιδιότητα στο c. Και άρα έπεται ότι η ιδέα της αιτιότητας «**θα πρέπει να προέρχεται από κάποια σχέση μεταξύ των αντικειμένων**» (Τ, 75).

Ποια είναι τα «ουσιαστικά» χαρακτηριστικά αυτής της σχέσης; Είναι τουλάχιστον δύο:

- **Χωρική γειτνίαση** (ή παρουσία «αλυσίδων αιτιών» εάν τα δυο αντικείμενα δεν γειτνιάζουν (Τ, 75)
- **Χρονική διαδοχή** : «αυτό της χρονικής ΠΡΟΤΕΡΑΙΟΤΗΤΑΣ της αιτίας σε σχέση με το αποτέλεσμα» (Τ, 76).

Ο Hume, όμως, θεωρεί ότι η **γεινίαση** και η **διαδοχή** δεν αρκούν για την αιτιότητα: δεν «παρέχουν (...) μια πλήρη ιδέα της αιτιότητας» (T, 77). Διότι «ένα αντικείμενο μπορεί να γεινιάζει και να προηγείται κάποιου άλλου, χωρίς να θεωρείται αιτία του» (ό.π.).

Όταν λοιπόν πρόκειται να εξετάσουμε μια συγκεκριμένη περίπτωση (όπως η σύγκρουση δυο μπαλών του μπιλιάρδου), δεν υπάρχει τίποτα που να μπορεί να διακρίνει ανάμεσα στο να είναι μια αιτιακή ακολουθία και το να είναι απλώς συμπτωματική.

«Δεν θα λέγαμε τίποτα», προσθέτει ο Hume (T, 77), εάν θα έπρεπε να χαρακτηρίσουμε μια αιτιακή ακολουθία με όρους εκφράσεων όπως **το c παράγει το e**. Διότι η ιδέα της «παραγωγής» είναι **συνώνυμη με την αιτιότητα**, και επομένως δεν θα μας διαφώτιζε περισσότερο.

Ο Hume αναγνωρίζει πως εκείνο το οποίο θεωρείται ότι διακρίνει ανάμεσα στις αιτιακές ακολουθίες και τις συμπτωματικές είναι ότι μόνο οι πρώτες εμπλέκουν **ένα είδος αναγκαίας σύνδεσης μεταξύ των γεγονότων c και e**. Έτσι οδηγούμαστε στην

- **αναγκαία σύνδεση («και η σχέση αυτή είναι πολύ μεγαλύτερης σημασίας από οποιαδήποτε εκ των άλλων δύο που προαναφέραμε» (T, 77))**

Όμως ποια είναι η πηγή αυτής της ιδέας; Ο Hume υποστήριζε ότι η πηγή αυτής της ιδέας είναι η **αντίληψη «μιας νέας σχέσης μεταξύ αιτίας και αποτελέσματος»**: μια **«σταθερή σύνδεση»** όπως το ότι **«όμοια αντικείμενα τίθενται πάντα σε όμοιες σχέσεις γειτνίασης και διαδοχής»** (1739, 88).

Η αντίληψη της σταθερής σύνδεσης οδηγεί τον νου στη **διαμόρφωση μιας ορισμένης συνήθειας**.

Όπως το θέτει: ύστερα **από συχνή επανάληψη** βρίσκω ότι με την εμφάνιση του ενός από τα αντικείμενα, **ο νους καθορίζεται από τη συνήθεια** έτσι ώστε να θεωρεί αυτό που συνήθως το ακολουθεί (1739, 156). Και προσθέτει: «Είναι λοιπόν η εντύπωση αυτή, ή ο **καθορισμός**, αυτό που μου παρέχει **την ιδέα της αναγκαιότητας**».

Ο Hume επομένως **εξηγεί** την ιδέα της αναγκαίας σύνδεσης με έναν τρόπο συνεπή προς τον εμπειρισμό του. Αλλά αντί να την αποδίδει σε ένα χαρακτηριστικό του φυσικού κόσμου, θεωρεί ότι αυτή **προκύπτει μέσα από τον ανθρώπινο νου**, όταν ο τελευταίος καθορίζεται από την παρατήρηση μιας κανονικότητας στη φύση ώστε να διαμορφώσει την προσδοκία ενός αποτελέσματος, όταν η αιτία είναι παρούσα.

Ο Hume μάλιστα προέβη και σε έναν δεύτερο ορισμό της αιτιότητας:

ΜΙΑ ΑΙΤΙΑ είναι ένα **αντικείμενο** το οποίο **προηγείται** και **γεινιάζει** με κάποιο άλλο, και **ενώνεται** με αυτό τόσο, ώστε η **ιδέα του ενός να καθορίζει τον νου ώστε να σχηματίζει την ιδέα του άλλου**, και η **εντύπωση του ενός να σχηματίζει μια ζωηρή ιδέα του άλλου** (1739, 170).

Ο Hume θεώρησε ότι οι δυο ορισμοί παριστάνουν «μια διαφορετική άποψη του ιδίου αντικειμένου» (1739, 170). Η ιδέα της αναγκαίας σύνδεσης δεν χαρακτηρίζει κανέναν εξ αυτών. Στην πραγματικότητα, ο Hume θεώρησε ότι είχε αποκαλύψει την «ουσία της αναγκαιότητας»: **«είναι κάτι που υπάρχει στον νου, όχι στα αντικείμενα»** (1739, 165).

Προχώρησε τόσο ώστε να ισχυριστεί ότι η υποτιθέμενη αντικειμενική αναγκαιότητα στη φύση **μεταδίδεται από τον νου στον κόσμο** (1739, 167).

Ο Hume έθεσε την αιτιότητα αυστηρά εντός του πεδίου της εμπειρίας: όλη η αιτιακή γνώση θα έπρεπε να προέρχεται από την εμπειρία.

Ένας βασικός στόχος της κριτικής του Hume είναι η άποψη ότι η αιτιακή δράση (και αλληλεπίδραση) βασίζεται στις **δυνάμεις** που έχουν τα πράγματα. Η άποψη αυτή αναβίωσε με τον Leibniz και αμφισβητήθηκε, εν μέρει, από τον Νεύτωνα. Ο Hume αφιερώνει αρκετό χρόνο στην προσπάθεια να ανασκευάσει την άποψη ότι μπορεί να έχει οποιοδήποτε νόημα ο λόγος περί δυνάμεων.

- μια επίκληση σε «δυνάμεις» προκειμένου να κατανοήσουμε την ιδέα της αναγκαίας σύνδεσης δεν θα ήταν καλή διότι όροι όπως *αποτελεσματικότητα, δύναμη, ενέργεια, αναγκαιότητα, σύνδεση, και παραγωγική ποιότητα*, είναι όλες σχεδόν **συνώνυμες** (1739,157). Και άρα μια επίκληση σε «δυνάμεις» δεν θα πρόσφερε καμία γνήσια εξήγηση της αναγκαίας σύνδεσης.
- οι θεωρίες των αντιπάλων του (Locke, Descartes, Malebranche και άλλων) **έχουν αποτύχει** να δείξουν ότι υπάρχουν τέτοια πράγματα όπως «δυνάμεις (powers)» ή «παραγωγικές δυνάμεις (forces)».
- «δεν έχουμε **ποτέ κάποια εντύπωση**, που να περιλαμβάνει δύναμη ή τέλος. Δεν έχουμε λοιπόν ποτέ οποιαδήποτε ιδέα δύναμης» (1739, 161).

Θέση-Εκδήλωσης: δεν μπορούν να υπάρχουν μη εκδηλωμένες «δυνάμεις», δηλαδή δυνάμεις οι οποίες υπάρχουν, χωρίς να υπάρχουν εντυπώσεις των εκδηλώσεών τους. Τη θέση αυτή θα πρέπει να τη δούμε ως ένα παράδειγμα του *Ξυραφιού του Ockham*: μην πολλαπλασιάζετε τις οντότητες εάν δεν είναι αναγκαίο. Για τον Hume, το να τίθενται (ως υπάρχουσες) μη εκδηλωμένες δυνάμεις θα ήταν ένας αδικαιολόγητος πολλαπλασιασμός οντοτήτων, ιδίως υπό το φως του γεγονότος ότι μπορούσε να εξηγήσει την προέλευση της ιδέας που έχουμε της αναγκαιότητας χωρίς καμία επίκληση σε δυνάμεις.

Ο Hume, ωστόσο, διατύπωσε τις αρχές επί των οποίων θα πρέπει να βασίζεται η αιτιακή εξήγηση, ή **«κανόνες βάσει των οποίων να κρίνουμε αιτίες και αποτελέσματα»** (1739, 173):

1. Η αυτή αιτία προκαλεί πάντα το αυτό αποτέλεσμα, και το αυτό αποτέλεσμα δεν προκύπτει ποτέ παρά από την αυτή αιτία.
2. Όπου αρκετές διαφορετικές αιτίες παράγουν το αυτό αποτέλεσμα, αυτό θα πρέπει να συμβαίνει μέσω κάποιας ποιότητας που ανακαλύπτουμε ότι είναι κοινή σε όλες αυτές.
3. Η διαφορά στα αποτελέσματα δυο όμοιων αντικειμένων θα πρέπει να προέρχεται από εκείνο στο οποίο διαφέρουν.
4. Ένα αντικείμενο το οποίο υπάρχει σε οποιοδήποτε χρόνο στην πλήρη του τελειότητα χωρίς κανένα αποτέλεσμα, δεν είναι η μοναδική αιτία αυτού του αποτελέσματος, αλλά χρειάζεται να το συνδράμει κάποια άλλη αρχή, που να μπορεί να προωθεί την επιρροή και τη λειτουργία της.

Οι αρχές αυτές θεμελιώνονται στην πρώτη από αυτές που αναφέρονται, δηλαδή, **ίδια αιτία, ίδιο αποτέλεσμα.**

Ο Hume θεωρούσε ότι αυτή είναι μια αρχή που **προέρχεται από την εμπειρία.**

Η άποψη του Hume είναι ότι η αιτιακή εξήγηση (και αιτιακή γνώση) δεν απαιτεί τη στήριξη μιας μεταφυσικής θεωρίας της αιτιότητας. Μπορεί να προχωρά μέσω αρχών όπως οι παραπάνω.

Ο Hume κρίνει ασφαλώς ότι οι αρχές αυτές είναι εξαιρετικά δύσκολες στην εφαρμογή τους. Αλλά αυτό δε σημαίνει ότι δεν είναι εφαρμόσιμες, ούτε ότι δεν προσφέρουν αιτιακή γνώση.

Ο Hume αρνήθηκε εξάλλου ότι η γνώση απαιτεί βεβαιότητα.

Έτσι λοιπόν στο Hume βλέπουμε να γίνεται το πρώτο αποφασιστικό φιλοσοφικό βήμα πέρα από τη μεταφυσική της αιτιακής εξήγησης και προς **την επιστημολογία μάλλον ή τη μεθοδολογία της αιτιακής εξήγησης.**

Αλλά ο Hume κατέστησε δυνατό αυτό που έμελλε να γίνει γνωστό αργότερα ως *Χιουμιανή* άποψη της αιτιότητας, δηλαδή της άποψης της **Αιτιότητας ως Κανονικότητας.** Σύμφωνα με αυτή, **το εάν μια ακολουθία συμβάντων είναι αιτιακή ή όχι εξαρτάται από πράγματα τα οποία συμβαίνουν αλλού και άλλοτε στο σύμπαν, και συγκεκριμένα από το εάν η συγκεκριμένη αυτή ακολουθία συνιστά μια κανονικότητα ή όχι.**

Ο Hume περί Επαγωγής

Treatise (Πραγματεία): «Γιατί συμπεραίνουμε ότι αυτές οι συγκεκριμένες αιτίες θα πρέπει **κατ' ανάγκην** να έχουν αυτά τα συγκεκριμένα αποτελέσματα; Και ποια είναι η φύση αυτής της συναγωγής που κάνουμε από το ένα στο άλλο και της πίστης (belief) που εναποθέτουμε σε αυτό;» (1739, 78).

Διαθέτουμε τη **μνήμη της παρελθούσας συνύπαρξης** των (τύπων των) συμβάντων C και E , όπου τα C και E έχουν γίνει αντιληπτά άμεσα ή θυμόμαστε να τα έχουμε αντιληφθεί. Η συνύπαρξη αυτή είναι «**μια κανονική τάξη γειννίασης και διαδοχής**» ανάμεσα στα είδη των C και τα είδη των E (1739, 87).

Έτσι όταν σε μια νέα περίπτωση γίνεται αντιληπτό ή θυμόμαστε ένα C , «συνάγουμε την ύπαρξη» ενός E .

Αν και στις παρελθούσες περιπτώσεις συνύπαρξης, τόσο τα C όσο και τα E «έχουν γίνει αντιληπτά από τις αισθήσεις και τα θυμόμαστε», στη νέα περίπτωση το E δεν έχει γίνει ακόμη αντιληπτό, αλλά η ιδέα του παρ' όλα αυτά «παρέχεται **σε συμφωνία με την προηγούμενη εμπειρία μας**» (ό.π.).

«Χωρίς καμία περαιτέρω τελεουργία, ονομάζουμε το ένα [C] αιτία και το άλλο [E] αποτέλεσμα, και συνάγουμε την ύπαρξη του ενός από αυτήν του άλλου (ό.π.)».

Εκείνο το οποίο έχει σημασία κατά τη διαδικασία αυτή της αιτιακής συναγωγής είναι ότι **αποκαλύπτει «μια νέα σχέση μεταξύ αιτίας και αποτελέσματος»**, μια σχέση που διαφέρει από τη γειτνίαση, τη διαδοχή και την αναγκαία σύνδεση, δηλαδή τη **σταθερή σύζευξη**.

Είναι αυτή η **«ΣΤΑΘΕΡΗ ΣΥΖΕΥΞΗ»** (1739, 87) που περιλαμβάνεται στην «δήλωση» μιας ακολουθίας συμβάντων ως αιτιακής. Η «νέα σχέση» – σταθερή σύζευξη – είναι μια σχέση που αναφέρεται σε ακολουθίες συμβάντων. Το περιεχόμενό της συλλαμβάνεται στον ισχυρισμό: **«όμοια αντικείμενα τίθενται πάντα σε όμοιες σχέσεις γειτνίασης και διαδοχής»** (1739, 88).

Ας δούμε προσεκτικά την αιτιακή συναγωγή.

Η συναγωγή της οποίας ο Hume θέλει να ξεδιαλύνει τη «φύση» είναι η εξής: **«μετά την ανακάλυψη της σταθερής σύζευξης οποιωνδήποτε αντικειμένων, κάνουμε πάντα μια συναγωγή από το ένα αντικείμενο στο άλλο»** (1739, 88). Αυτό, θα πρέπει να σημειωθεί, είναι ό,τι θα μπορούσε να ονομαστεί **ΕΠΑΓΩΓΙΚΗ ΣΥΝΑΓΩΓΗ**. Εάν παραφράζαμε κάπως τον Hume, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η μορφή της είναι η εξής:

(I)

(CC): το A συνδέεται σταθερά με το B (δηλ. όλα τα A ακολουθούνται ως τώρα πάντοτε από τα B).

(FI): Το a είναι A (μια νέα περίπτωση του A).

Επομένως, το a είναι B (η νέα περίπτωση του A θα ακολουθηθεί από μια νέα περίπτωση του B).

Τι, ρωτάει ο Hume, μας αναγκάζει να κάνουμε αυτή τη συναγωγή (I);

Εάν ήταν ο Λόγος που μας αναγκάζει, τότε αυτή θα έπρεπε να είναι μια αποδεικτική συναγωγή: το συμπέρασμα θα έπρεπε να έπεται αναγκαία από τις προκείμενες.

Έστω ότι «*παραδείγματα, των οποίων δεν έχουμε καμία απολύτως εμπειρία, θα πρέπει να μοιάζουν με εκείνα των οποίων έχουμε εμπειρία και ότι η πορεία της φύσης εξακολουθεί πάντα η ίδια ομοιόμορφα*».

Ας το ονομάσουμε αυτό **Αρχή της Ομοιομορφίας της Φύσης (PUN)**. Εάν αυτή η αρχή προστίθετο ως μια επιπλέον προκείμενη στο (I), τότε η νέα συναγωγή (PUN-I):

(CC): το A συνδέεται σταθερά με το B (δηλ. όλα τα A ακολουθούνται ως τώρα πάντοτε από τα B).

(FI): Το a είναι A (μια νέα περίπτωση του A).

(PUN): Η πορεία της φύσης εξακολουθεί πάντα η ίδια ομοιόμορφα.

Επομένως, το a είναι B (η νέα περίπτωση του A θα ακολουθηθεί από μια νέα περίπτωση του B).

Θα ήταν αποδεικτική και το συμπέρασμα θα ακολουθούσε αναγκαία από τις προκείμενες. Τότε ενδεχομένως η λογική αναγκαιότητα μέσω της οποίας το συμπέρασμα ακολουθεί από τις προκείμενες θα αντανakλούσε τη φυσική αναγκαιότητα μέσω της οποίας οι αιτίες επιφέρουν τα αποτελέσματα (κάτι που ισχύει ήδη βεβαίως και στον Αριστοτέλη). **Ωστόσο για να είναι η (PUN-I) ένα έγκυρο επιχείρημα το PUN θα πρέπει να είναι αποδείξιμα αληθές, κατά τον Hume.**

Υπάρχουν **δύο ενδεχόμενα** εδώ:

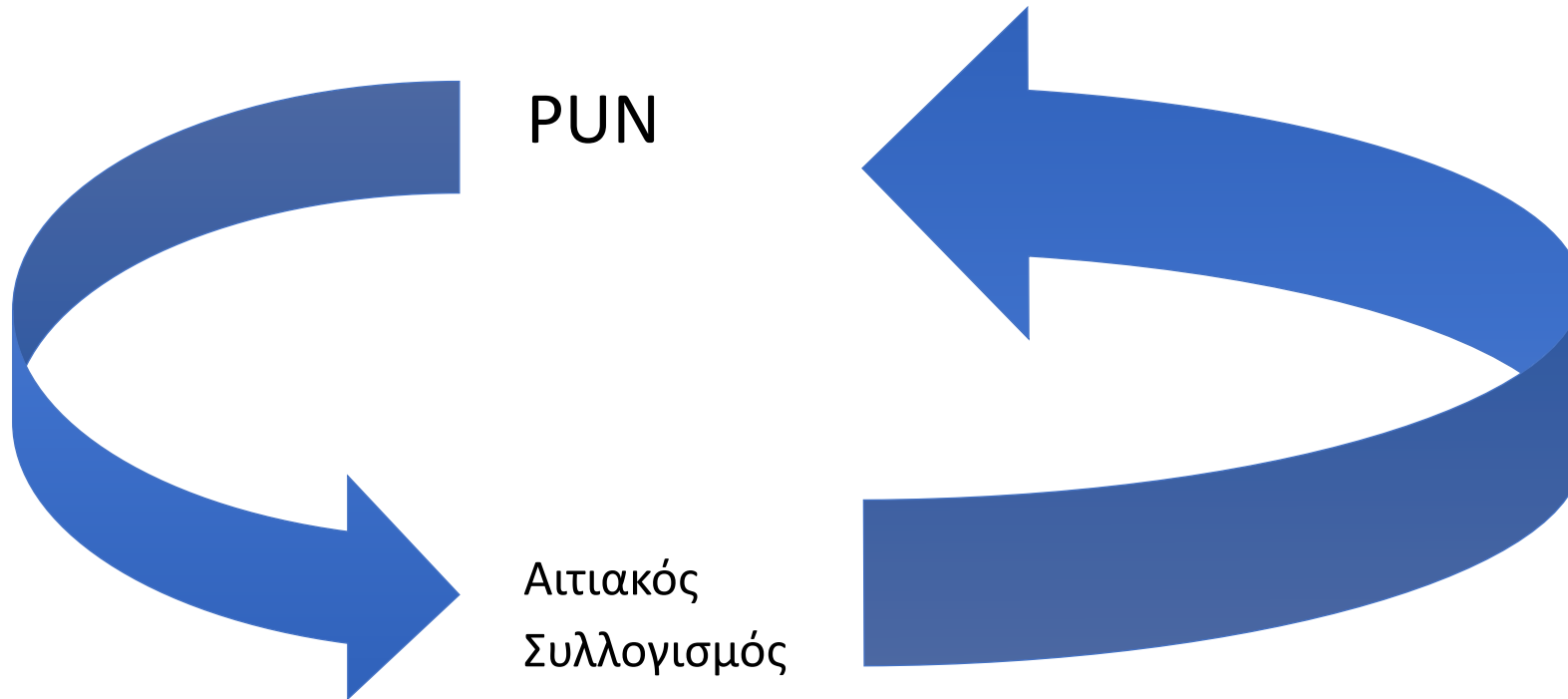
- Το πρώτο είναι η PUN να αποδεικνύεται η ίδια **μέσω ενός αποδεικτικού επιχειρήματος**. Αλλά κάτι τέτοιο, επισημαίνει ο Hume, είναι αδύνατον καθώς «**μπορούμε έστω και να συλλάβουμε μια μεταβολή στην πορεία της φύσης**, πράγμα που αποδεικνύει επαρκώς ότι μια τέτοια μεταβολή δεν είναι απολύτως αδύνατη» (1739, 89).

-> η PUN δεν μπορεί να αποδειχθεί *a priori* μέσω του καθαρού Λόγου. Δεν είναι μια αρχή του Λόγου.

- Το άλλο ενδεχόμενο είναι η PUN να αποδεικνύεται μέσω της προσφυγής **στην εμπειρία**. Αλλά όπως επισημαίνει ο Hume, η εμπειρία (υπό τη μορφή των *παρελθοντικών* σταθερών συζεύξεων) δεν είναι ικανή να κατευθύνει το Λόγο στην απόδειξη της PUN.

-> Κάθε προσπάθεια να εδραιώσουμε την Αρχή της Ομοιομορφίας της Φύσης στην εμπειρία **θα ήταν κυκλική**. Από την παρατήρηση *παρελθοντικών* ομοιομορφιών στη φύση, δεν μπορεί να συναχθεί το ότι η φύση *είναι* ομοιόμορφη, δηλαδή ότι υπάρχει «**μία ομοιότητα ανάμεσα σε εκείνα τα αντικείμενα των οποίων έχουμε εμπειρία [δηλ. των παρελθοντικών ομοιομορφιών] και εκείνα των οποίων δεν έχουμε [δηλ. των μελλοντικών ομοιομορφιών στη φύση]**» (1739, 90).

Ο ισχυρισμός περί κυκλικότητας. Σύμφωνα με τον Hume, ο κύκλος προκύπτει επειδή η PUN καθιστά ορθό τον αιτιακό συλλογισμό και ο αιτιακός συλλογισμός καθιστά την PUN αληθή.

Η (PUN-I) δεν μπορεί να είναι, λοιπόν, ένα αποδεικτικό επιχείρημα. Ο Λόγος ούτε μόνος ούτε «συνεπικουρούμενος από την εμπειρία» μπορεί να δικαιολογήσει την PUN, η οποία είναι αναγκαία για να είναι η (PUN-I) αποδεικτική.

Επομένως, η αιτιακή συναγωγή – δηλαδή το (I) παραπάνω – είναι γνήσια *μη-αποδεικτική*.

Ο Hume (1739, 91-92) συνοψίζει τη θέση αυτή ως εξής:

«Έτσι όχι μόνο ο λόγος μας αποτυγχάνει στην ανακάλυψη της έσχατης σύνδεσης αιτιών και αποτελεσμάτων, αλλά ακόμη και αφότου η εμπειρία μας έχει πληροφορήσει σχετικά με τη σταθερή τους σύζευξη, είναι αδύνατον για εμάς να ικανοποιήσουμε τους εαυτούς μας με το λόγο μας, σχετικά με το γιατί θα πρέπει να επεκτείνουμε την εμπειρία αυτή πέρα από τις επιμέρους εκείνες περιπτώσεις, οι οποίες έχουν υποπέσει στην παρατήρησή μας. Υποθέτουμε, αλλά δεν μπορούμε ποτέ να αποδείξουμε, ότι θα πρέπει να υπάρχει μια ομοιότητα μεταξύ εκείνων των αντικειμένων των οποίων έχουμε εμπειρία, και εκείνων που βρίσκονται πέρα από την εμβέλεια της ανακάλυψής μας».